

SAVAŞ TARİHİNDE SALDIRI-SAVUNMA İLİŞKİSİ

*Burak ÇINAR**Hacettepe Üniversitesi**Tarih Bölümü***1. Giriş**

Toplumların karşılıklı etkileşim şekillerinden en kanlısı olan savaşlar, ülkelerin, milletlerin ve hükümdarların birbirlerine üstünlük kurması için üretebildikleri her türlü strateji ve taktiklerin denemelerine sahne olmuştur. Tarih boyunca sürekli gelişme içinde olan bu uygulamalar, savaş tarihinin iki önemli parçası olan "savunma" ve "saldırı" ağırlıklı muharebe düzenleri ile pekişmiştir. "Savunma" ve "saldırı" olguları bir çok farklı savaşta birbirine üstün gelseler de, dönemlere bağlı olarak birbirlerine sağladıkları üstünlüklerin aralarında sistematik bir bağ gözükmemektedir. Bu durum Roma İmparatorluğu'ndan beri düzenli olarak günümüze kadar gelmiş, savunma ve saldırı olguları birbirlerine ikişer kez üstünlük sağlamışlardır.

Roma ile birlikte gelişen sistemin M.Ö. 3. yüzyıldan M.S. 4. yüzyıla kadar sürdüğü göze çarpmaktadır. Askeri Devrime kadar geçen süreyi klasik savaş dönemi olarak düşünürsek, Roma'nın çöküşüne kadar süren ilk dönemi klasik savunma dönemi diye adlandırabiliriz. 4. yüzyıldan sonra süvarinin önemli bir rol oynadığı klasik saldırının üstünlüğü dönemi gelmektedir ki, bu da 14. ve 15. yüzyıllarda başlayan ama asıl 16. yüzyılda iyice su yüzüne çıkan ve klasik saldırı sistemini tamamen yıkan yeni ve modern savunma anlayışı ile son bulmaktadır. Bu durumda modern savunma anlayışı, modern savaşın da miladı olarak kabul edilmekte ve 1930'larda geliştirilen blitzkrieg ile birlikte yerini modern saldırı anlayışına terk etmektedir. Saldırının öne çıktığı bu modern anlayış ise hâlâ üstünlüğünü sürdürmektedir.

Savaş Tarihinde Saldırı-Savunma Üstünlükleri

Savaş Tarihi'ni, bilinen en eski savaş olan Megiddo'dan (M.Ö. 1469) başlatabiliriz. Ancak Roma devrine kadar yapılan savaşları savunma ya da saldırı ağırlıklı bir sisteme oturtmak pek mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden bu araştırmanın ilk dönemini Roma ile birlikte gelişen savunma ağırlıklı savaş sistemi olarak kabul etmekteyiz.

Roma Devri ve Savunma Ağırlıklı Savaş: Roma İmparatorluğu'nun savaşlarını ve ordu yapısını incelediğimizde son derece savunma ağırlıklı ve ağır piyadeye dayalı olduğunu görüyoruz. Roma Ordusunun belkemiğini çeşitli sınıflardan 5.000-5.400 askerlerden meydana gelen lejyonlar oluşturuyordu. Her lejyon 480'er kişilik 10 cohort'a bölünmüştü. Her cohort 6 adet 80'er kişilik century'e, her century 10 adet 8'er kişilik contubernium'a bölünmüştü. Bir numaralı cohort'un içinde beş century olup, asker sayısı diğerlerinden 600 kadar daha fazlaydı. Tüm centurylere bir adet centurion komuta ederken bir numaralı cohort'ta, şef-centurion olan primus pilus (bir numaralı mızrak) denilen fazladan bir centurion bulunmaktaydı(1) 2. yüzyılın başlarında, Trajan zamanındaki Roma lejyonlarının sayısı 30'u, lejyoner sayısı da 159.000'i bulmuştur.(2) Lejyonerler saldırı için kısa kılıç, kama ve fırlatma mızrağı kullanırken, savunma amaçlı 120*76 cm. büyüklüğünde dikdörtgen dışbükey kalkan, demir miğfer ve vücudunun üstünü ve omuzları kaplayan demir zırh ön plana çıkıyordu. Taktik geliştirilirken özellikle kalkanlar dikkate alınmıştır. Romalıların iç savaşlar haricinde savaş alanında fazla zorlanmamaları, geliştirdikleri

savunma taktiklerinin son derece etkili olmasından kaynaklanmaktaydı.

1. yüzyılda Roma ordusuna üstün gelebilecek etkili bir askeri unsurun Avrupa'da olmaması Roma'yı yenilmez yapan önemli bir unsur olmuştur. Lejyonerler kalkanları ile cepheden, yandan ve yukarıdan *testudo* denilen demirden bir duvar oluşturarak barbarların oluşturdukları saldırıları rahatlıkla karşılıyorlardı. Bu duvarı ne ok ne de kolayca bir mızrak delebiliyordu. Buna karşın barbarların kalkanları ahşaptı ve savunma için miğfer ya da zırh kullanmıyorlardı. Kullandıkları saldırı silahları genellikle mızraktı. Ancak 4. yüzyılın Barbarları daha gelişmiş silah teknolojisine sahiplerdi. Ortası kabark demir kaplı kalkanlar, mızrak, *scramasax* denilen kısa delici kılıç, *spatha* denilen uzun kesici kılıç, fırlatılarak ya da elde kullanılarak Roma kalkanlarını rahatlıkla delebilen savaş baltası *francisca*, Cermenler'in genel silahları olmuştu.(3)

Roma lejyonerlerinin en büyük handikabı ise üstlerindeki ağır zırhtan dolayı hareket kabiliyetinin kısıtlı olmaları ve hareketlerinin yavaş ve uzun menzilli olamamasıdır. Bu yüzden stratejik hareketleri süreye duyarlı olmuş ve geniş lojistik destek gerektirmiştir. Sezar'ın Galya Seferi'nin uzun sürmesinde bu handikapların etkisi olduğu düşünülebilir.

Roma İmparatorluğu'nun doğuya yönelik gelişmesini durduran bir nedenin ordusunun kullandığı teknolojinin ve buna göre geliştirilen taktiklerin Avrupa'dakinden daha farklı bir düşman tipi ile karşılaşmalarından olduğu düşünülebilir. Partların ve Sasanilerin oluşturduğu bu düşman tipi her ne kadar Roma'nın doğuya genişlemesini sınırlandırsa da İmparatorluğun parçalanmasına yönelik bir tehdit oluşturmamıştır. Ancak, ileride Roma ordularını zorlayabilecek başka orduların şekilleri hakkında fikir vermiştir. Bunlar özellikle *cataphract* denilen ağır süvariye ve onları destekleyen atlı okçulara sahiplerdi ve bu ölümcül ikiliyi kullanarak Roma ordusunu bozguna uğratmışlardı. M.Ö. 53 yılı Haziran'ında Marcus Crassus'un komutasındaki 39.000 kişilik ordu kamp halindeyken Surenas'ın *cataphractları* ve 9.000 atlı okçusundan oluşan ordusu tarafından Harran yakınlarında kuşatıldı. Carrhae Muharebesi olarak tarihe geçen bu olayda Crassus ile birlikte 24.000 lejyoner öldürülürken, 10.000 kadarı Partlar tarafından esir alınarak köleleştirildi. Sadece 5.000 kadar Roma askeri bu bozgunundan kaçabildi. Buna karşın, Partların kaybının ise hafif olduğu tahmin edilmektedir. (4) M.S. 2. yüzyılın başlarında Partlar Roma fetihlerine karşı oldukça geriledi. Her ne kadar Carrhae Zaferi Partlara sürekli bir üstünlük sağlamadıysa da, kullandıkları birlikler ve hareket kabiliyetine yönelik taktikler bakımından Roma ordusunun savunma zaafalarını ortaya çıkarırken, Surena'nın birlikleri Roma savunma anlayışına karşı belki de ilk kez saldırı ağırlıklı ciddi bir alternatif sunmuşlardı. Ağır süvarinin ve atlı okçuların oluşturduğu saldırı ağırlıklı birlikler de böylece geleceğe yönelik ilk sinyallerini vermiş oldular.

Roma'yı yıkan ordular ise Rus steplerinde hızlı ve kuvvetli hareket yeteneği kazanan atlı birliklere sahip olan Gotlarındı ve 378 yılında giriştikleri Edirne Muharebesi'nde Roma ordusuna olan üstünlükleri açıkça ortaya çıktı. Roma İmparatoru tarafından daha önce Balkanların kuzeyinde yerleştirilen Gotlar İmparator'a başkaldırmışlardı. Edirne'de Got Ordusu ile İmparator Valens'in başında bulunduğu Roma ordusu Edirne'de karşılaştı. Valens'in emrinde 40.000 piyade ve 20.000 süvariden oluşan 60.000 kişilik bir ordu vardı. Gotların lideri Fritigern'in 100.000 kişilik ordusunun ise 50.000'i piyade 50.000'i süvari idi. Ağır süvarilerden oluşan Got atlıları, kuşatmaya karşı daire şeklinde hazırlanmış olan araba konvoyuna (*wagenburg*) yüklenen Romalıları önce iki yandan sıkıştırdı ve sonunda tamamen kuşattı. Ağır süvarilerin baskısı o kadar fazlaydı ki, Romalılar tamamen sıkışmış,

savaşamayacak duruma gelmişlerdi. Roma süvarileri durumu ilk fark edenler olarak muharebe alanından uzaklaşırken, Roma lejyonerleri üstlerindeki ağırlıkların arasında sıkışıklıktan silahlarını bile kaldıramayacak durumdaydılar. Kendilerini savunamayacak hale gelen Romalıların çoğunun kaderini mızraklı Got süvarileri belirledi. Ancak çoğu düştüğü zaman oluşan bir genişleme sayesinde oldukça azı daha önce ayrılan süvarileri izleyerek kaçmayı başarabildiler. Savaş sonunda Roma Ordusu yok edilirken İmparator Valens'te dahil 40.000 Romalı öldürülmüştü. (5)

Roma atlıları Afrika ve Avrupa'dan gelen hafif atlılardan oluşuyordu. Hafif süvarinin taktikleri manevra yapma ve düşmanı taciz etme üzerine kurulmuştu. Ancak hücumda zayıf kalıyorlardı. Doğudan gelen kavimlerin atlıları oldukça ağır zırhlarla kaplıydı. Kullandıkları taktik ve ekipmanlar da buna paralel olarak saldırıya yönelikti. Örneğin uzun süvari mızrağı (*lance*) kullanıyorlardı ve bu da onları savaş alanında atlı phalanx birlikleri gibi gösteriyordu. (6) İmparatorlar orduda 4. ve 5. yüzyıllar boyunca sürekli reform yapmış ve süvariye özellikle *foederatilerden*, yani müttefik oldukları milletlerden topladıkları atlılar ile geliştirmeye çalıştılar. (7) Bunda da Cermen kavimlerinden parayla tutulan aşiretler ön plana çıkıyordu.

Edirne Muharebesi ağır süvarinin ağır piyadeye karşı kesin zaferi oldu ve böylece Roma savaş tarzının orduya kazandırdığı üstünlük M.S. 4. yüzyılda, önceleri Partların ve Sasanilerin buldukları Ortadoğu'dan olmasa da, Hun baskısı sonucu Avrupa'da sıkışan Cermenlerden geldi. Roma üstüne yüklenirken kullandıkları araç ve saldırıya yönelik yöntemler Roma ordusunun üstünlüğünü sona erdirirken "ilk savunma üstünlüğü dönemini" de kapatmıştır.

Ortaçağ ve Saldırının Üstünlüğü: Saldırının savunmaya üstünlük sağlamasının süvari birliklerindeki gelişmelere bağlı olduğunu söyleyebiliriz. 3. yüzyıldan önce de süvari birlikleri teşkil edilmişti. Ama bunlar Roma ordusunun savunmasını yarabilecek etkiyi yaratmaktan uzaktı. Bununla birlikte Roma da süvari kullanmaktaydı. Ancak bunlar hafif süvariler olup savaşın asıl yükünü taşımaktan uzaktılar.

Bu dönemde Avrupa'da yaşanan değişim Rusya stepleri üzerinde sürekli at sırtında mücadele etmeye mecbur kalan kavimlerin batıya göç etmek zorunda kalmalarıyla başladı. Bu zamandan itibaren Romalıların karşı karşıya kaldıkları düşmanlar o zamana kadar pek karşılaşmadıkları ağır süvarileri büyük sayılarda kullanıyorlardı. 378 yılındaki Edirne Savaşı'nda Romalıların Gotlar karşısında uğradıkları bozgun, bu yeni sınıfın ağır piyadeye üstün gelmesi ve sonraki tarihlerde ağır süvarinin yerleşmeye başlaması nedeniyle "saldırının savunmaya üstünlüğünün" miladı olarak alınabilir.

Ağır süvari Ortaçağ'ın taktiklerine damgasını vurmakla birlikte, geniş atlı birliklerin kurulması ve korunması oldukça pahalı olduğundan, piyade sayısal üstünlüğünü korumaya devam etti. Bununla birlikte ana unsur olarak kullanıldığı muharebelerde etkinliği oldukça fazla olan ağır süvarinin üstünlüğü çoğunlukla kanıtlanmıştır.

Ortaçağ'ın feodal yapısıyla ve şövalyelikle birlikte gelişimini sürdüren ağır süvarinin özellikle 11. yüzyılda en parlak dönemine girdiğini söyleyebiliriz. 1066'da Hastings'te okçuların desteğiyle birlikte kullanılan Norman atlıları, Anglo-Sakson kralı Harold'ın hükümraniğine son verirken bir nevi Carrhae'deki cataphractlar ile atlı okçular arasındaki dayanışmayı çarşıtırmaktaydı.

Ancak feodal yapının kazandırdığı şövalyelerin, kişisel becerilerini sergiledikleri savaş alanında gerçek anlamda bir taktik bilinçten yoksun oldukları da görülmektedir. Feodal süvari, itaat, disiplin, taktik ve koordinasyon konularında zayıf kalmıştır. İaşe sistemi ise yağma ağırlıklı ilkel yöntemlerle yapılmaktaydı. (8) Bir başka deyişle Avrupa merkezli feodal ordular Roma'yı yıkan barbar kavimler gibi cesaret üzerine oturtulmuş ilkel bir sisteme dayanıyordu. Feodal ordunun bu zayıflıkları giderilemeyince 12. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ilk tip paralı askerler, şövalyelere göre daha deneyimli ve biraz daha gelişmiş olduklarından yavaş yavaş tercih edilmeye başlanmıştır. (9) Böylece Yüksek Ortaçağ'da feodal orduların belkemiği olan feodal süvari zayıflamaya başladı.

Bu dönemde Doğu Roma'nın ayakta kalmasını, askeri yapısının ve taktik anlayışının –belki de yöresel düşmanlarla olan ilişkilerinden kaynaklandığı için– daha sistemli bir temele oturmasına dayandırabiliriz. Bizans'ın taktik anlayışında erken Ortaçağ'dan itibaren ağır süvarinin çok önemli bir yeri olduğunu Nikeforos Fokas'ın "ağır süvarimizden 6.000'ine sahip olan ve Tanrı'dan yardım gören komutanın daha fazlasına ihtiyacı yoktur"(10) sözünden çıkarabiliriz. Öte yandan Bizans'ın taktik alanda süvariye ön plana çıkarması ve değişik düşmanlara karşı farklı taktikler izlemesi, (11) Bizans'ın savaş alanlarında batıda görüldüğü kadar kesin zaferler kazanmamasına rağmen uzun bir süre varlığını sürdürmesinin nedeni olarak görülebilir. Bu arada Bizans'ın düşmanlarının Avrupa'daki kavimlere göre daha farklı medeniyet seviyelerinde ve daha çeşitli kültürlerle sahip olduklarını da belirtmek gerekir. Bizans, Avrupa ve Asya arasındaki geniş bir jeostratejik bölgeye sahipken yeni türeyen düşmanlarının hepsini bilimsel olarak inceleyerek taktik ve stratejik alanlarda ihtiyacı olan tarzı geliştirmiştir.

Süvarinin getirdiği "saldırının üstünlüğü" olgusu özellikle Türklerin Anadolu'ya ve Avrupa'ya yayılması ile hızlandı. 1071'de Malazgirt'te asıl rolü oynayan Alparslan'ın süvarileriydi ki, uyguladığı taktiğin benzerini Cannae'da (M.Ö. 216) Hannibal sergilemişti. Türklerle mücadelede deneyim kazanmış olan Bizanslılar, Birinci Haçlı Seferi sırasında Avrupa'dan gelenleri Türk taktikleri ve atlı-okçular konularında uyarmışlardır. (12)

Haçlı Seferleri'nde şövalyeliğin bireyselliği ilk ağır darbeyi aldı. Avrupalılar ilk kez uzaktan dövüşmeyi onursuzluk saymayan, manevra kabiliyeti yüksek bir düşmanla karşılaştıkları için geleneksel savaş yöntemlerinden sıyrılmak zorunda kaldılar. (13) Ancak şövalyeliğin çökmesi için bundan fazlası gerekecekti. Aynı geçişi 1274–1281 yıllarında Moğollara karşı adalarını korumaya çalışan Japon samuraylar da yaşamıştır.

Türklerin özellikle 15. yüzyıldaki başarılarında süvarinin önemli bir yeri oldu. Bu dönemde muharebeleri genellikle kazanarak Balkanlar'a yayılan Osmanlıları tek durdurabilen yine doğudan gelen ve önemli sayıda süvarilere hakim olan Timur olmuştu. Kısa zamanda toparlanan Osmanlılar büyük ve geniş bir imparatorluk kurarlarken batıda Orta Avrupa sınırına dayandıklarında, Avrupalılar taktik alanda yaşadıkları gelişme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan *askeri devrim* sayesinde bir kez daha "savunmanın saldırıya üstünlüğünü" geri getirerek Osmanlı ilerlemesini durdurmuştur.

Askeri Devrim ve Yeni Düzen: 14. yüzyıl Avrupasına baktığımızda yaşanan savaşların, herhangi bir krallığın ya da dükalığın kesin zaferine yol açması uzak gözükmemektedir. Muharebeler kazanılsa da bu sistematik bir zaferler zinciri oluşturmadığından kesin sonuçlar alınamıyordu. Bu dönemde Fransa'da başlayan Yüz Yıl Savaşları bunun en önemli örneğini teşkil etmekteydi. İsviçreliilerin kargı düzeni ya da İngilizlerin uzun menzilli yayı kullanmaya

başlaması gibi yeni taktikler Ortaçağ'ın şövalyelerinin üstünlüğünü baltaladı. Haçlı Seferleri sonrası barutun Avrupa'da yayılması ve 16. yüzyılda geniş bir şekilde kullanılması(14) ise sadece şövalyeliğin sona erdiğinin değil, tüm klasik savaş tarzının tarihe karışmakta olduğunun bir göstergesiydi.

Aslında barutu Çinliler 1000 yılına doğru icat etmişti. 969 yılında Sung imparatorlarından biri "ateş oku" icat eden bir subayını ödüllendirmişti. Bunun barut başlıklı bir ok olduğu düşünülmektedir. Ancak Sung'un savunma ağırlıklı geleneği onları bu buluşu birlikte kullanabileceği bir silah yapmaktan alıkoymdu. (15) Barutu dünyanın bir çok bölgesine taşıyanlar ise Moğollar oldu. Japonya'ya yönelttikleri istila girişiminde seramik bombalar kullanan Moğollar, Polonya ve Macaristan'ı işgalleri sırasında barutu ilk kez Avrupa'ya sokmuşlardır. (16) 14. yüzyılda ise Avrupa'da tanınmaya başlanan barut, 15. yüzyıldaki kuşatma savaşlarında etkisini göstermeye başlamıştır. (17) İlk topa Flanders'te 1314, İngiltere'de 1321, ve Fransa'da ise 1326 yılında rastlanmaktadır. Ancak 1453'teki Castillon Savaşı'na kadar topun muharebelerde önemli bir rol oynadığı söylenemez. (18) 15. yüzyılın ilk yarısında *bombardların* (19) üretimine başlandı. Burgonya-Fransa çekişmesinin yol açtığı silahlanma yarışı topların hızla gelişimini sağladı ve top modelleri gittikçe küçülerek ve hafifleyerek daha mobil olmaya başladı. Bununla birlikte geliştirilen küçük demir güller de üretilmeye başlandı. (20) İstanbul'un kuşatılmasında önemli rol oynayan ağır toplar ise büyük bir değişimin sembolü oldular. Bir asırdan fazla bir süre geçmesine rağmen 1571'deki Magosa kuşatmasında topların bir şehri nasıl zorlayabileceği tekrar görüldü. (21) Bu tür gelişmeler İtalyan mühendislerin kale ve tahkimat yapılarını gözden geçirmesine ve kaleleri geliştirmelerine neden oldu. (22)

Sahra topunun geliştirilmesi şüphesiz muharebe alanlarının çehresini değiştirmiştir. Bu buluşun muharebenin sonucuna ilk kez etki etmesi ise Fransızların İspanyolları yendikleri Ravenna Savaşı'nda (1512) olmuştur. (23) Zamanında Kel Charles Avrupa'da en çok topa sahip liderdi. (24) Ancak aldığı sürekli yenilgiler topa bağlı taktik ve düzen ihtiyacını işaret etmekteydi. Bu silahları kullanabilmek için Rönesans ordularının geleneksel tutumlarını değiştirmeleri gerekiyordu. Çünkü saldırının manevrasına göre savunanın da pozisyon değiştirmesi ihtiyacı doğmuştu. (25) Topların piyade ve süvari bölüklerini destekler nitelikte doğrudan kullanıldığı taktikler ilk kez İsveç Kralı Gustav Adolf tarafından Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-1648) uygulanmıştır. (26) Gustav Adolf süvari hücumunu da yeniden canlandırmıştır. Otuz Yıl Savaşları içinde, 1635 sonrası görülen yıpratma savaşlarında baskına uygunluğundan dolayı süvari önem kazandı ve neredeyse piyade sayısına eşitlendi. Yine de bu durum sistemi modern savunmadan tekrar saldırıya dönüştürebilecek etkiden uzaktı. (27)

Sabit hedeflere karşı etkili olan toplar, piyade arasına yöneltilince etkisi azalıyordu. Bu da muharebe alanında daha fazla topun kullanılmasını gerektiriyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısında top sayısı yüzyılın başına göre % 400'lük bir artış göstermiştir. Bunun doğurduğu lojistik ihtiyacı ise Prusyalıların geliştirdiği hızlı konuşlanma yeteneğine sahip olan atlı-topçular karşılamıştır. (28)

Ateşli el-silahları 1365'ten sonra kullanılmaya başlamıştı. İlkel arkebüs modellerinin uzun yaydan biraz daha iyi olduğu gözlenmekteydi. Savaşın sosyal temelini değiştiren bu icat ilk başlarda "şeytanın icadı" diye nitelendiğinden bazı arkebüs kullanan İtalyan *condottieroların* elini kesmişler ya da gözünü oymuşlardır. (29) Sonradan geliştirilen çakmaklı tüfekler ise 28 gramlık bir bilyeyi 300 metrenin üstüne atabiliyorlardı. Bu tüfeklerin etkisi 18. yüzyılın ilk yarısında yine Gustav Adolf'un geliştirdiği yaylım ateşi tekniği (30) ile birlikte doruğa çıkmıştır.

Ortaçağın sonlarında Avrupa'nın bir çok bölgesinde bölünmüşlük artmış, savaşlar çoğalmış, ancak istikrarlı büyük devletler henüz kurulamamıştı. Bunun yanında Avrupa'nın doğusundaki sınırlı güçteki krallıklara yönelik bir de "Türk tehdidi" ortaya çıkmıştı. Krallar ise artık vassalları yerine yeni ortaya çıkan ve etnik kimlikleri ile birlikte adı geçen paralı birlikleri tercih ederek güçlenme eğilimindeydiler. *Condottiero* denilen bu paralı asker kontenjanları aynı muharebe düzenlerini kullanırken, savaş alanında farklı uyruklardan askerler, hatta aynı uyruktan askerler, karşılıklı savaşıyorlardı. Özellikle İtalya'da süren bu karmaşa bir yandan Sforza gibi paralı asker komutanları ortaya çıkarırken, Machiavelli gibi bazı siyasi düşünürlerin de tepkisini çekiyordu. Bu karmaşanın önüne ancak mutlak krallıkların güçlenmesiyle 17. yüzyılda geçilebildi.

15. yüzyılın ortasında İstanbul'un düştüğü ve Yüz Yıl Savaşları'nın bittiği 1453 yılının Avrupa tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu da söylenebilir. Özellikle İstanbul'un düşmesiyle buradaki bir çok klasik eserin batıya göçü başlamıştır ki, bunların arasında Thucydides ve Sezar gibi bir eski filozof ya da çok devlet adamının eserleri yanı sıra Bizans'ın askeri klasikleri de mevcuttu. (31) 16. yüzyıldan itibaren talim kitaplarının basılması, ilk zamanlarda antik savaşlar, özellikle de Roma üzerine yoğunlaşan hayranlık ve bu konuda yapılan araştırmalar Avrupa'daki askeri gelişmelerin hızlanmasını sağlamıştır. Ancak bu tarihe yakın bir zamanda Avrupa'daki orduların yeni savunma taktikleri ile bezendiğini de görmekteyiz. Ortak yönleri atlı şövalyeye karşı üstün gelme çabası olan bu taktiklere İsviçreli, İngilizler, Hussiteler ve Türklerde rastlıyoruz.

Askeri devrimin ortaya çıkışı feodal süvarinin yenilgisi ile bağlantılıdır. Bu sürecin aslında 14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'nın farklı bölgelerinde beliren mücadelelerde bir tarafın geliştirdiği yeni bir sistemin genel olarak diğerine üstün gelmesiyle başladığı söylenebilir. 14. yüzyılda İsviçreli askerlerin yenilmezliğini sağlayan kurdukları savunma düzeniydi. Öncelikle bir buçuk asır kadar süren İsviçre'nin ağırlık olarak kargı ve baltalı-mızrak birliklerinden oluşan formasyonlarının feodal süvariye karşı kesin etkili olmasını devrimin bir habercisi olarak sayabiliriz.

Hızlı bir seferberlik sistemine sahip olan İsviçreli, dayanıklı, hızlı ve çevik formasyonlarıyla (32) saldırı inisiyatifi de koruyarak hem süvariye hem de piyadeye karşı üstünlük sağlamışlardır. Kullandıkları 5,5 metrelik kargılar ve 2,5 metrelik baltalı-mızraklar üzerine oturan düzenleri, Felemenklerin ya da Burgonyalıların bu formasyonu dağıtma girişimlerini sürekli engelledi. Bu düzen aslında Antik Makedon *syntagma* (33) oluşumuna benzeyen kare şeklinde saf tutan uzun mızraklı askerler ile onlara destek veren baltalı-mızrak (34) taşıyıcılarının birlikte kullanımından oluşuyordu. 60 m²'lik bir alana 10.000 kadar mızraklı sıkıştırılarak yapılan savunma ve baltalı-mızrak taşıyıcılarının onları izleyerek düşman hatlarını delemek bir düzen alması sayesinde İsviçreli Marignano'ya (1515) kadar çoğunlukla kazanmıştı. (35) Ancak I. François, Marignano Muharebesi'nde İsviçreli düzenini top ve kendi mızraklı kareleri ile bozmuş ve İsviçre'nin yenilmezliğine son vermiştir. Aslında teoride François, 1476'da Morat'ta Kel Charles'ın yapmak isteyip yapamadığını başarmıştı. Buna rağmen bazı İtalyan ve İsviçreli askerler ile birlikte koalisyon oluşturarak aynı düzeni devam ettiren I. François'nun ordusunu 1525'te Pavia'da yenen İspanyol komutan Pescara'nın ordusu ise İspanyol, İtalyan ve Alman kontenjanlarından oluşuyordu. (36)

Çift-elli kılıç, gürz, Luzern savaş-çekici ve arbaletleri (37) kullanmayı da ihmal etmeyen İsviçreli, 16. yüzyılın başlarında istihkam ve topçu sınıflarının gelişmesine kadar savaş alanlarındaki yenilmezliklerini korudular. (38)

Ancak İsviçrelilerin bir dönem savaş alanlarına damgalarını vurmalarının en büyük sebebinin düşmanları olan ve modası artık geçen atlı şövalyelerin, cesaret, inanç ve kendilerine güvenle sistemden ve taktikten yoksun olarak saldırmaları olduğu da söylenebilir.

İsviçre muharebe düzeninin Kel Charles'ın ordularına sürekli üstünlük sağlamasının ardından ateşli silahlar standart mermili silahlar olarak benimsendi. (39) Artık ordularda kılıç kullananların en büyük kaybı veren askerler olduğu gözlenirken, 1515'ten sonra kılıçlıların ateşli silahlara olan hassaslığı kesin olarak ortaya çıktı. Kargı ve baltalı-mızrak ise kılıçtan biraz daha uzun süre dayandı. (40) 1548'de Venedik'in elindeki askerlerin % 10'u baltalı-mızrak, % 30'u arkebüs, % 60'ı ise kargı kullanıyordu. 1600 yılında ise İspanyol askerlerinin % 10'u baltalı-mızrak, % 60'ı ateşli silahlar kullanırken kargı kullananların sayısı % 30'a düşürülmüştü.(41) Avrupa'daki çeşitli ordularda bu oranların benzeştikleri düşünülürse yarım yüzyılda ateşli silahların kargının yerini aldığı görülebilir. Belki de bu oranı artıran 15. yüzyılda bir Alman icadı olan daha güvenilir çakmaklı tüfeklerin ortaya çıkması olmuştu. İlk başta şehir milislerince kuşatmaya karşı kullanılan çakmaklı tüfekler, balistik açıdan arkebüslerden çok üstün olmasalar da yağmurda ıslanmadığı ve aralıksız ateş edebildiği için yavaş yavaş meydan muharebelerinde görülmeye başladı ve 17. yüzyılın sonlarına kadar standart silah olarak kullanıldılar. (42) Zırh delici ilk tüfekler ise 1550'de ortaya çıktı. (43) Adam-adama çatışma yerini düzenli ateş gücüne bıraktığından bu dönemde tüfekli ordularda belirgin bir artış olmuştur. (44)

İsviçreliler gibi İngilizler de kendi yöntemlerini geliştirmişlerdi. Uzun yayın yoğun bir şekilde kullanılmasıyla birlikte binlerce okun aynı anda fırlatılması, ok sağnağı altında ilerlemeye çalışan Fransız şövalyelerine kabus dolu anlar yaşatırken, disiplinli İngiliz piyadesi de sayıları kırılan şövalyeleri karşılamayı bekliyordu. Yeoman taktikleri olarak tarihe geçen ve tamamen savunma ağırlıklı olan bu yöntem sayesinde Yüz Yıl Savaşları'ndaki muharebelerin baskın bir çoğunlukla İngilizlerin lehine sonuçlanması kaçınılmazdı. Ancak İngilizlerin İsviçrelilerden bir farkı, saldırı inisiyatifini her zaman karşı tarafa bırakmaları olmuştur. Fransızların atlı ya da atsız şövalye saldırıları üzerine yoğunlaşan tarzları, Crecy, Poitiers ve Agincourt gibi bir çok savaşta alınan yenilgilerle yumuşamaya başladıktan sonra saldırı inisiyatifini koruyarak okçuları bölmeye çalışan Fransızlar, yeni ama pek de popüler olmayan taktik hareketlerle savaşın son senelerinde İngilizlere üstün gelmişlerdir. Bu durum Avrupa'daki savaş alanlarındaki şövalye saldırılarından vazgeçilmeye başladığını göstermektedir. (45) Bununla birlikte İskoçlar ile giriştikleri mücadelede İskoçların kargılar kullanarak oluşturdukları schiltron düzeni de, (46) İngilizlerin süvari hücumlarına direnmiştir. Özellikle 1298'de Falkirk'te I. Edward'ın William Wallace'ı yenmesinde, süvarilerinin yaşadıkları bozgunu gideren uzun yay kullanan okçular olmuştur. (47)

Aynı dönemde Bohemya'da Alman şövalyelerine Jan Siska'nın geliştirdiği wagenburg formasyonu aslında Rus steplerindeki göçebelerde görülen, at arabalarının daire şeklinde konuşlandırılarak mobil bir tahkimata dayanıyordu. Bu tahkimatın gerisinde Hussiteler silah olarak kullanabildikleri çiftlik aletleri yanı sıra kargı, tabanca ve top gibi silahlarla birlikte mevzileniyorlardı. (48) Bu savunma savaşı Alman şövalyeleri eriterek bir dönem boyunca Hussitelerin sürekli zaferleri ile sonuçlandı.

Askeri dönemin hemen öncesinde şövalyelerin etkinliğini kıran bir diğer sistem ise Türkler tarafından geliştirilmişti. Kuvvetli bir savaş sistemine sahip olan Osmanlılara karşı Macar ya da Slav şövalyeleri de Batı ve Orta Avrupa'daki meslektaşları ile aynı kaderi paylaşmıştır. Bir uç beyliği olması, tehlikenin yanında Osmanlılara askeri

teknoloji ve taktiklerin karşılıklı aktarımıyla gelen bir de avantaj vermişti. (49) Balkanlar'a yayılan Türklere karşı, şövalyelik üstüne kurulu sistemlerinin yanı sıra onları destekleyen atlı-okçulara sahip olan Macarlar, Avrupa'dan getirttikleri arkebüs ve kargılı paralı askerleri de kullanarak onları en çok zorlayan orduya sahip olmuşlardır. (50) 1448'deki İkinci Kosova Savaşı her ne kadar Osmanlıların zaferi ile sonuçlansa da iyi tertiplenmiş bir piyadenin onların karşısında diğerlerinden daha fazla direnebildiğini göstermiştir. (51) Ancak bu durum kaynakları sürekli artan Osmanlılara karşı, Mohaç'ın Macar şövalyelerinin Agincourt'u olmasını önleyemedi.

Fetihlerden gelen zenginleşmenin belki de önemli bir bölümünü askeri teknolojiye ayıran Osmanlılar, barutlu silahları Avrupalılardan daha önce kullanmakta ve özellikle sahra topraklarını geliştirmekteydiler. 14. yüzyılda Avrupa'daki ilk topçu birliğini kuran ve kullanan Osmanlılar 1389'da toplara sahiplerdi. Avrupa'nın ilk daimi ordusu olup, doğrudan padişaha bağlı olan Yeniçeriler ise 1500'de ateşli silahlarla donatılmışlardı ve bu tarihten itibaren bu silahların kullanımında ustalaşmışlardı. Yeniçerilerin fitilli tüfeği görece erken bir tarihte kullanmaları ve arbalestleri iskartaya çıkarmaları bu gelişime güzel bir örnektir. (52) Osmanlı, önceleri askeri alanda hem Avrupa'ya hem Uzakdoğu'ya göre daha hızlı ilerlemiş ve değişimi daha önceden yaşamıştı. (53) Ateşli silahlara güvenen Osmanlılar çok sayıda topu öne çıkarmaktan çekinmiyor ve onları olası bir süvari hücumuna karşı birbirlerine zincirliyorlardı. Osmanlılar atının fazla olduğu Çaldıran ve Mercidabık muharebelerinde bu düzeni başarıyla kullandılar. Macarlardan uyarladıkları *wagenburg* sistemi benzeri tabur cengi ya da kamp savaşı denilen bir savunma düzeniyle de arabalar, birbirlerine zincirlenmiş toplar ve arkebüsler ile atlılara karşı mükemmel bir korumaya sahip oluyorlardı. (54) 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı askerleri çakmaklı tüfeği tercih ederken, bu yüzyılın ortalarında Tımarlı Sipahiler de tabanca kuşanmaya başlamışlardı. (55) İkinci Viyana Kuşatması sırasında Osmanlıların kullandıkları tüfeklerin menzili Avrupa'da kullanılanlardan % 20 daha fazlaydı. (56) Osmanlı askeri gücü bol maden ve insan kaynağına dayanıp, İmparatorluğun yükselme devrinde silah ve mühimmat üretiminde kendine yeterli bir haldeydi. (57)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa üzerinde yönlendirici bir etkisinin olduğu söylenmektedir. Öyle ki, Kuzey Afrika'dan Macar sınır kalesi hatlarına ve Güney Rusya steplerine kadar oluşturulan savunma sisteminin modernleştirilmesinin ve Avusturya–Habsburg askeri–idari sistemlerinin geliştirilmesinin yanı sıra Orta ve Doğu Avrupa'daki pek çok askeri devrimlerin doğuşu doğrudan gelen bu tehlikeyi izlemiştir. (58)

Askeri devrim şövalyelerin saldırı üstünlüklerinin düşüşe başladığı geçiş döneminin hemen sonrasında gelişmiştir. Ne kadar sürdüğü ise bir tartışma konusu olmuştur. 16. yüzyılda başladığı genel olarak kabul görürken 19. yüzyıla kadar devam edip etmediği tartışmaları da yaşanmıştır. 16. yüzyıldaki taktiklerin ve askeri teknolojinin sonraki yüzyıllar ile karşılaştırıldığında sürekli gelişme gösterdiği ortadadır. John Keegan'a göre 17. yüzyılın çakmaklı tüfek kullanan Avrupalı askerleri hâlâ bireysel davranışlar gösterirken, 18. yüzyılda birlikteliği kavramışlardı. Artık piyadeler hedef aldıkları kişiyi kendileri seçmek yerine topluca tüm düşman hattını hedef almaya başladı ki, Otuz Yıl Savaşları sonrasında bu düşünce öncelikle Avusturya, Prusya ve İngiliz ordularında görülmektedir. (59) Bununla birlikte bütün bu taktik ve teknolojik gelişme savunma ağırlıklı düşünce doğrultusunda gelişmiştir. Rütbe esasına dayalı yeni model ordular, kurulan askeri akademiler ve profesyonelleşme gibi önemli unsurlar ise bu gelişimin sürekliliğini sağlayan etmenler olmuştur. 18. yüzyıla girerken tabur sistemi geliştirilmiş ve taktik birlikler (150 kişilik süvari ya da 500 kişilik piyade) tabur olarak sınırlanmıştı. (60) 18. yüzyılda ise tümenler kurulmaya başlandı. (61)

Türk süvarilerinin hilal biçiminde dizilip düşmanı çevirmeye yönelik taktiklerin üstünlüğü de artık yerini yavaş yavaş yeni Avrupa taktiklerine bırakmıştı. Avrupalıların topları piyadenin iki köşesine kurarak birlikte savunmaya yönelik kullanmaları, savaş alanında kendilerine önemli üstünlükler sağlıyordu. Piyadeler ise yine savunmaya yönelik silahlar olan çakmaklı tüfeklerle ve uzun mızraklarla donanmıştı. Osmanlıların buna rağmen sayı üstünlüğüne dayanarak bir süre daha muharebelerdeki üstünlüklerini sürdürmeleri şaşırtıcı değildir. Ancak karşılaştıkları Avrupa orduları da zamanla sayı dengesini sağladığında savaşlar daha çok Avrupa'nın lehine sonuçlanmaya başladı. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalılar Osmanlı ordusuna denk büyüklükte ve daha nitelikli ordular kurabiliyorlardı. Yayılma sona erdiğinde baş gösteren iktisadi ve toplumsal sorunlar Osmanlı ordusunun niteliğinin düşmesine yol açmıştır. (62) Savaşların daha uzun, yıpratıcı ve tüketici olmasının yanı sıra maaşlı birliklerin artmasının getirdiği mali sorunlar 1592'den itibaren İmparatorluk hazinesinin açık vermesine neden olmuştur. (63) Haçova'da Hıristiyanların ateş gücü üstünlüğü kesin olarak kanıtlandı. (64) Otuz Yıl Savaşları sonrası gelen Avrupa ordularının modernizasyonu ise Osmanlılara üstünlük sağlamalarını sağladı. (65) Bütün bu gelişmeler Osmanlı'nın kendine yeterliliğinin azalmasına ve sistemin savurganlaşmasını getirdi. (66) 19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal dokusunun tehlikeye girmemesi için yaygın yapısal reformlardan kaçınılması, ordusunun çağının gerisinde kalmasına yol açtı. (67) Gerileme dönemindeki Osmanlı ordusunun bundan en iyi durumunu açıklayan belki de Fransız Mareşal Maurice de Saxe olmuştur: "Onlarda eksik olan cesaret, sayılar ya da servet değil, düzen, disiplin ve tekniktir." (68)

Osmanlıların yapamadığını ise Ruslar başardı. Topu neredeyse Osmanlılar kadar erken kullanan Ruslar, 1494'te top dökümhanesi ve baruthanesini kurdular. (69) 16. yüzyılın başlarında ilk askeri örgütlenmesini yapan Ruslar neredeyse her yüzyılda bir ordularını reforma tabi tuttular. 16. yüzyılda ateşli silahları ağırlıklı olarak kullanmaya başlayan Rusların IV. İvan zamanındaki askeri teşkilatlanmasında Osmanlı etkisinde kaldığı görülmektedir. (70) Rus askeri teknolojisi ve taktik anlayışı zamanla gelişti ve IV. İvan'ın zamanında ilk mühendislik ve lojistik uygulamaları devreye sokuldu. (71) IV. İvan'ın piyade ve topçuyu daha fazla kullanarak daha geniş ve daha uzun süreli hareketleri yönetme yeteneği, Osmanlı askeri ve siyasi kurumlarının benzerlerini geliştirme çabasını ortaya koymaktadır. (72) Rus ordusunun batılılaşması ise 18. yüzyılın başlarında I. Petro ile birlikte yaşandı. (73) Bu sayede Ruslar, Osmanlı ordusuna asker sayısı ve silah açılarından üstünlük sağlayarak 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ekonomisinin tükenmesine neden oldular. (74) Bu da Ruslara genişleme ve baskısını güneye kaydırma imkanı tanıdı.

Avrupa'daki kaleler ise bir yandan toplarla donatılırken, stratejik noktalarının yeniden belirlendiği değişik şekiller almaya başladılar. Tuna Havzası, Adriyatik, Girit, Kıbrıs ve Batı Akdeniz kıyıları alçak tabyalı kalelerle donatıldı ve bu tahkimatlar kordonu Avrupa'daki Türk ilerleyişini yavaşlattı. (75) Osmanlıların 1537'de Korfu'da ve 1565'te Malta'da tutunamayışı bu sistemin belki de ilk önemli sonuçlarıdır. 18. yüzyıla kadar temel silahlar olan fitilli tüfek ve ağızdan dolmalı top teknolojisinde doğu ile batı arasında fark yoktu. Silah stokları da aynıydı. Ancak Avrupa'daki devrim doktrin ve taktikte yaşandığı için bu denge bozulmaya başladı. (76) Osmanlıların bu yeni tahkimat sistemini çözememeleri, top kalitesinde Avrupa'nın daha ileri gitmesi ve çok sayıda askerin konuşlanmasının getirdiği hantallık 1683'te Viyana'da Türk savaş metodunun modasının geçmesine neden oldu. (77) Avrupa'da başlayan bu savunma anlayışı yeni düzenli ordulara sahip olan batılı devletlerin doğuya karşı üstünlük kurmalarını sağlarken kolonileşmenin de koruyucusu oldu.

Barutla birlikte ateşli silahların kullanılması orduların büyümesine ve askeri harcamaların sürekli artmasına yol açtı. (78) Ülkeler askeri ve siyasi reformlar yaptıkça ve yeni örgütlenmelere gittikçe galip geliyorlardı ve mağluplar da yeni reformlara ihtiyaç duyuyorlardı. (79) Bu durum Avrupa ülkelerindeki askeri sistemin sürekli yenilenmesinin yanı sıra ek harcamaları da beraberinde getirmiştir. 18. yüzyılın başlarında büyük güçlerin mali açıdan tükenmeleri (80) tesadüf değildir. Buna rağmen 18. yüzyılda Fransız askeri sisteminin daha da gelişmesi dikkat çekmektedir. (81) Gitgide merkezleşen sistemde, yöneticiler vergileri sürekli artırdılar. Zamanla Avrupa'nın daha çok savaş yaşaması ve 18. yüzyılda savaşların Avrupa dışına yayılmasının getirdiği yükümlülükler Fransız Devrimi'ne giden yolda birer etmen olmuştur.

Fransız Devrimi ile birlikte 23 Ağustos 1793'te Fransa'da yayınlanan *levee en masse* bildirisini ile tüm sağlıklı erkeklere askerlik zorunluluğu getirildi ve böylece daha kitlesel birlikler olan kolorduların yolu açıldı ve bu sayede Napolyon'un *Grand Armee*'si oluşturuldu. Bu yeni liyakat sisteminde askerliğin en alt düzeyinden gelen askerlere mareşal olma yolu açılmıştır. Bunun en çarpıcı örneği Fransız ordusunda er olan Bernadotte'un İsveç kralı olmasıdır. (82) J.F.C. Fuller'e göre, bu yeni kitlesel askere alma sistemi ile Fransız Devrimi savaşın şeklini son kez değiştirmiştir. (83) 1880'lerde *Gatling* ve *Maxim Gun*'un (mitralyöz) geliştirilmesi (84) bunlardan 30–35 yıl kadar önce Krupp'un geliştirdiği çelik–namlulu top ile birleşince 19. yüzyılın kitlesel ordularının kitlesel savuşturulmaları için alınmış önlemler arttı. Savunma anlayışı ise kuvvetlenmekteydi. Moltke, düşmanı kuşatarak manevra kabiliyeti kazanmak amacıyla onları saldırıya kışkırtıyor, böylece yivli silahların savunma gücünü manevra ile gidermeye çalışıyordu. (85) Görüldüğü gibi hâlâ savunmada kalarak kazanma düşüncesi kuvvetliydi. Ancak 1904–1905'te yaşanan Rus–Japon Savaşı'nda Japonların teknolojiyi kullanarak saldırıya geçmesi ile gelen zafer belki de Avrupalıları taktik ve stratejik bir yanlıya içine soktu. (86) Bu son gelişmeler batılıların "Büyük Savaş" diye andığı Birinci Dünya Savaşı'nda dört sene içinde on milyona yakın insanın sonunu hazırladı.

Blitzkrieg: Birinci Dünya Savaşı'nın yıpratıcı günlerinde geliştirilen tankları ilk deneyenler İngilizler oldu. 15 Eylül 1916'da Somme'deki saldırıda kısıtlı sayılarda kullanılan tankların başarısızlığa uğramalarına rağmen daha kitlesel saldırılar için üretimine devam edildi ve ilk geniş çaplı tank saldırısı 1917'de Cambrai Muharebesi'nde 324 tankın katılımıyla gerçekleşti. İngiliz tankları altı saatte Ypres'de çarpışan 51 tümenin dört ayda kazandığından daha fazla toprak kazandılar. (87) Bir çoğu devre dışı kalmasına rağmen saldırı ile kısmi başarı ve ilerleme kaydedilmişti. Tanklar istenen etkiyi sağlayamazlar da Batı Cephesi'nde bir şok etkisi yapmışlardı. (88) 24 Nisan 1918'de yaşanan ilk tank savaşında tankların anti–tank toplarına olan ihtiyaçları ortaya çıktı. 1918 Temmuzunda Fransız mareşali Foch'un Reims'ta kullandığı tank sayısı 350'yi, General Douglas Haig'in Amiens'te kullandıkları ise 430'u bulmuştu. (89) Yine de İngiliz komutanlar iki savaş arası dönemde tankın önemini kavrayamamışlardır. (90) Filistin'de İngilizler ile Osmanlılar arasında yapılan savaşlarda ise saldırının üstünlüğü konusunda bazı erken başarılarından bahsedebiliriz. (91)

Saldırının üstünlüğü son olarak 1930'ların sonunda Alman generali Heinz Guderian tarafından geliştirilen ve zırhlı birlikleri muharebenin ana unsuru olarak kullanan *blitzkrieg* stratejisi ile savaş alanlarına sahip oldu. *Blitzkrieg* (Yıldırım Harbi) tankların düşman hatlarının tespit edilen zayıf noktasına taarruz ederek bu noktadan savunmayı yarması, bunu izleyen mekanize piyadenin açılan koridordan düşman hattının arkasına sarkarak tanklarla birlikte düşman hatlarını arkadan çevirmesi, savunma hattı parçalandıktan sonra piyade ile birlikte tüm unsurların katılımı ile düşman hatlarının kuşatılarak cep haline getirilmesi ve lojistik desteğini de kaybeden düşman birliklerinin

çoğunun esir edilmesi safhalarını içermekteydi. Almanlar bu yeni savaş tipi ile İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yarısında önemli başarılar kazanarak Polonya, Fransa ve Balkanlar'ı ele geçirirken, Kuzey Afrika ve Rusya'da giriştikleri ilk savaşlarda da önemli başarılar kazandılar.

Blitzkrieg ile modern savunma yerini modern saldırı anlayışına bırakmıştır. Aslında, İkinci Dünya Savaşı'nın başındaki Alman üstünlüğü, blitzkrieg teorisinin geliştirilmesi sayesinde 16. yüzyıldan beri süre gelen savunma ağırlıklı savaşın rafa kalkması ile ortaya çıkmıştır. Bu durum bugüne kadar değişmemiş, 1990–91 Körfez ve 2003 Irak Savaşları'nda da perçinlenmiştir.

Analiz

Yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarak savaş tarihindeki dört dönem ya da bu dönemlerde yaşanan gelişmeler arasında bazı benzerlikler üzerine paralellikler kurabilir ya da zıtlıklar üzerine çelişkilere ve istisnalardan bahsedebiliriz. Bunları iki başlık altında tartışmak faydalı olabilir.

Paralellikler:

Roma süvarisi, Büyük İskender'in companion'ı gibi hafif süvari niteliğindeydi. Zamanında Keltlere ve ilk yerleşen Cermenlere karşı koyabiliyorlardı. Gotların bölgeye gelişleri Roma'nın süvari sınıfını geliştirme ihtiyacına neden oldu. Roma lejyonu ise 17. yüzyılın ateşten duvar ören çakmaklı tüfekli piyadesinin ilkel türüydü. Lejyonlar önce mızraklarına sonra kılıçlarına başvuruyorlardı. Destek olarak ise sayılı okçu birlikleri vardı. Napolyon'un *Grand Arme*e'si de buna benziyordu. Kalkanlı olmasalar da savunma için en etkili silah olan çakmaklı tüfeklilerden kaynaklanan bir ateş duvarı vardı. Destek olarak ise okçu yerine topçu birlikleri mevcuttu. Belki de aralarındaki en önemli fark ağırlıkları lejyonerlerden daha az olan tüfekli piyadenin operasyonel seviyede hareket kabiliyetinin daha fazla olmasıydı. Düşünce ise aynıydı: "en iyi savunan kazanır."

Öte yandan Avrupa'daki şövalyelerin savaşları daha çok Japon samurayların mücadelelerine benzemektedir ki, aralarında bir birliktelik ruhunun gelişebilmesi için belki de kendileri için daha sistemli savaşan Osmanlıların tehlike oluşturması gerekmiştir. Benzer şekilde bire bir dövüşte ustalaşan ve bunu yöntem haline getiren Japonlar için de, Moğolların adalarına yönelttikleri ilk istila girişimi sırasında birlik üzerine kurulan taktiklerle tanıştığı 1274'teki Kyushu (Hakata ya da Hahozaki) Muharebesi bir dönüm noktası olmuş ve bir sonraki istila girişimi olan 1281'e kadar bireysellikten kurtularak birliklere yönelik taktikler geliştirmişlerdir. Avrupalı şövalyeler ise aristokrasinin parçası olarak yavaş yavaş güç kaybetmişler ve 16. yüzyıla gelindiğinde bir kaç istisna haricinde savaş alanından uzaklaşmışlardır.

Avrupa'da geliştirilen ve Osmanlıların ilerlemesini oldukça zorlaştıran kale–sınır sistemi ise Roma'nın Barbarlara karşı Tuna Nehri boyunca kurduğu sınır–savunma sistemine benzemektedir. Ancak Avrupa'nın *modern savunma* anlayışını desteklercesine geliştirdiği bu tahkimat sistemi başarılı olmuştur. Roma'nın tahkimat sistemi ise ilkel savunmanın üstünlüğünün sürdüğü süre içinde başarılı olmuş, ancak sonunda yıkılmıştır.

19. yüzyılda İngilizlerin kolonilerde yaptıkları savaşların genel yapısına bakıldığında muharebelerin çoğunda

teknolojik üstünlüklerini savaş alanında savunma amaçlı kullandıklarını ve bunun sonucunda az kayıpla ve zaferle alandan ayrılırken düşmanlarına verdikleri kayıpların son derece fazla oldukları görülmektedir. Sadece bir kaç savaşta yenilgiye uğradılar ki, bunlarda da genellikle farklı şartlar ve oldukça orantısız bir sayı üstünlüğü söz konusuydu. Buna rağmen kaybedilen muharebelerde bile düşmanlarının verdiği kayıplar kendi kayıplarının oldukça üstündedir. 22 Ocak 1879'da Isandlwana'da 1.500–2.000 kişilik İngiliz birliğinin 20.000 Zulu'ya karşı yapabileceği verdikleri 1.329 ölüye karşı 2–3.000 Zulu savaşçısını öldürmek olmuştur. (92) 2 Eylül 1898'de Omdurman'da ise General Kitchener'in 25.800 asker, 44 top ve 20 Maxim Gun'a sahip olan İngiliz–Mısır kuvveti, 10 gambot'un ek olarak sağladığı 36 top ve 24 Maxim Gun desteğiyle, 60.000 kişilik Derviş ordusunu yenerken fazla zorlanmadı. İngiliz Ordusu'nun 43 ölü ve 428 yaralısına karşı düşmanları savaş alanında 9.700 ölü, 16.000 yaralı ve 5.000 esir bırakmışlardı. (93) Omdurman, sadece İngilizlerin değil, çoğu Avrupa uluslarının bu dönemde doğu güçleri ile yaptıkları savaşların karakteristiğine sahiptir. Şu durumda Avrupa ve Amerikan ordularının sömürgelerdeki mücadelelerde hissettikleri insan gücü açığını ateş gücü için sahip oldukları teknolojiyi kullanmaları (94) bu savaşların ortak yönü olarak tek taraflı yüksek kayıpları getirmiştir. Ancak zamanla sömürgeler de teknolojiyi kullanmayı öğrenmişler, bu da 20. yüzyıldaki *dekolonizasyona* öncülük etmiştir.

16. yüzyılda başlayan askeri devrimden beri savunma ağırlıklı savaş devam ederken, silah teknolojisi de savunma ağırlıklı gelişirken, obüslere ve makineli tüfeklere karşı saldırı hala piyadeye ya da süvariye düşüyordu. Gelişen savunma ağırlıklı teknolojiye karşı insan gücünün üstünlük sağlayamayacağını büyük güçler göremediler. Belki de Avrupalıların Rus–Japon Savaşı'nın gelişimini yanlış idrak etmeleri onları Birinci Dünya Savaşı bataklığına düşürdü. Halbuki bu savaşta olacaklar yarım asır önce yaşanan Amerikan İç Savaşı'nda belli olmuştu. Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı savunmanın üstünlüğünün en parlak devri oldu. Birinci Dünya Savaşı boyunca cephede olan yaralanmaların % 70'inin top ateşiyle olması ise bu kanıyı güçlendirmektedir. (95)

Rus–Japon Savaşı'nın gelişimine benzer bir olay Balkan ülkelerinin Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlıları yenmesinde yaşandı. Ancak Çatalca hattındaki savunma savaşının Bulgarları durdurmasıyla ortaya çıkan yıpratma savaşı sanki Birinci Dünya Savaşı'nın Marne Cephesi'ni müjdeliyordu. Aynı sahnenin daha genişine ateş ve keşif desteği ne kadar bir tarafın lehine olursa olsun Gelibolu'da da yaşanacaktı.

Almanlar taarruza yönelik *sturmtruppen* gibi bazı taktikler geliştirdiyse de yine piyade saldırı rolü oynuyordu. Saldırılarda sınırlı başarılar elde ediliyor, ama taarruzlar gereken hızı kazanamıyorlardı. Halbuki Birinci Dünya Savaşı öncesinde savunmanın yanında demiryollarının geliştirilmesi motorlu taşıtların kitlesele üretimi sayesinde lojistik de oldukça gelişmişti. Geliştirilemeyen ya da ihmal edilen tek unsur, saldırıya yönelik, insanın yapamayacağını yapabilecek, maruz kalacağı ateş gücünü önlerken, kendi vuruş gücünü ön plana çıkartabilecek modern bir araçtı. Orduların milyonlarla ifade edildiği ve cephelerde yüz binlerce askerin bulunduğu bir savaşta kitlelerin üstesinden gelebilecek böyle bir buluşa ve bu buluş üzerine oturtulmuş yeni taktiklere ihtiyaç vardı.

Bu araç *tank* olarak ortaya çıktı. Birinci Dünya Savaşı'nda ilk tipleri yapılan ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar geliştirilen tanklar, Ortaçağ'ın *ağır süvarileri* gibi bir rol oynayarak saldırının üstünlüğünü yeniden sağladılar. İlgi çeken bir nokta farklı çağlara ait olan bu iki unsorda da "zırhın" ve "hızın" ön plana çıkması olmuştur. Nasıl ortak özelliği savunma olan kalkanlı lejyonerler ile çakmaklı tüfeğe sahip piyadeler arasında bir ilişki varsa, ortak özelliği saldırı olan ağır süvari ve tanklar arasında da benzer bir ilişki kurmak pekala mümkündür. Bu düşünce, sözü

geçen unsurların kullanıldığı muharebeler arasındaki ilişkileri de ortaya koymaktadır. Gerçekten de, 378 yılının Edirne Muharebesi'nde nasıl bir çağ açıldıysa 1940'ta Almanların Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip olan Fransa'yı altı haftada yenmeleri sayesinde de askeri tarih açısından benzer bir çağın açıldığı söylenebilir. Aralarında yüzlerce yıl fark olsa da her iki savaş şeklinde de delme, çevirme ve dümdüz etme gibi muharebe şekillerinin görülmesi rastlantı olmayabilir. Bu durum, her iki çağda da benzer bir şekilde saldırı ağırlıklı savaş düşüncesinin popüler olduğunun göstergesidir, diyebiliriz.

İngilizler –bir kaç subay haricinde– tankların önemini başlarda iyi kavrayamamışlardı. Tanklar üstüne kurulacak yeni stratejilerden yoksun kalınmasından kaynaklanan öngörüsüzlüğün, 20. yüzyılda Britanya İmparatorluğu'na en büyük darbeyi vuran unsur olduğu söylenebilir. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın başında yaşanan tank bazlı stratejilere karşı yetersiz kalması İngiltere'yi ABD'nin kucağına itmiştir. Tankı ilk kez kullanmalarına rağmen, General J.F.C. Fuller, Yüzbaşı Basil H. Liddel–Hart ve Tuğgeneral Percy Hobart gibi düşünür ya da uygulamacı subayların konu ile ilgili görüşlerini geliştirerek bir doktrine dökemeyen İngilizlerin Almanlar karşısındaki durumu, ateşli silahları Avrupalılardan önce kullanıp da sonradan bu silahlar üzerine kurulu Avrupa taktiklerine yenilen Osmanlılarınkine oldukça benzemektedir.

Bu bölüme son olarak *modern savunma* ve *modern saldırı* dönemlerinin ilk zamanlarında yaşanan barbarlığı benzer boyutlarını ekleyebiliriz. Belki de tesadüf olarak savaşın doğasından gelen vahşetin baskın artışı Otuz Yıl Savaşları'nda ve İkinci Dünya Savaşı'nda benzerlik göstermektedir. Ancak bunun sebebi ani ve topyekün bir üstünlük duygusunun getirdiği topyekün imha düşüncesi olabilir. Bunları izleyen devrelerde ise yaşanan acıların sonucu olarak doğan ihtiyaçtan dolayı *centilmenlik* düşüncesi ağır basmaktadır. (96) Her ikisi de savaş hukukunun geliştirilmesine yol açmıştır.

Bugün sürmekte olan *modern saldırı* anlayışını sona erdirecek olan sistem, ileride *ileri savunma* anlayışı olarak düşünülebilir. Eğer bu gerçekleşirse, ortaya çıkan durum Ortaçağ'daki *klasik saldırı* anlayışının yerini modern savunmaya bırakırken yaşanan devrimin bir benzeri ortaya çıkabilir. Hatta bugünkü asimetrik savaş ya da düşük yoğunluklu çatışma unsurları ile küçük toplulukların büyük güçlere karşı uygulamaya çalıştıkları yöntemlerin yarattıkları geçici etki, bizi İsviçrelilerin ve Hussitelerin devrim başlamadan önceki klasik saldırı dönemini çökertmeye başlayan geçici taktik ve düzen anlayışına götürebilir. Bu durum belki de ileri savunma anlayışı ile başlayacak ve dünyayı bir kez daha değiştirebilecek yeni bir devrimin habercisi niteliğini taşımaktadır.

Celişkiler ve İstisnalar: Roma devri öncesinde de savunma ve saldırı ilişkisi mevcuttu. Ancak, o zamanlar ağırlık piyadedeydi ve süvari fazla göze batmıyordu. M.Ö. 3. yüzyılda Çin'e yapılan ve Çin Seddi'nin inşası ile sınırlanabilen Hun atlılarının akınları ya da yüzyıl daha öncesinde Büyük İskender'in cesaretinden mi yoksa dehasından mı olduğu tartışılır süvari hücumları sayesinde kazandığı kesin zaferler erken süvari başarılarının en güzel örnekleri olabilir. Ancak bunlar sisteme yönelik bir değişikliğe neden olmamış ve başarıları geçici veya sınırlı olmuştur. Gerçekten de İskender'in doğrudan Darius'u hedef alan saldırısı ve Darius'un yakın savaşa şahsi katılımına yönelik isteksizliği olmasaydı Makedonlar Gaugamela'yı (Arbela, Erbil, M.Ö. 331) ve sonraki muharebeleri kazanılabiliyordu miydi?

Yüksek Ortaçağ'da feodal süvarinin düşüşe geçmesi ve ilk tür paralı askerlerin ortaya çıkması aynı zamanda

feodalizmin özünde olan vassallık sisteminin çöküşünü getirmiş ve Avrupa'nın tamamının daha sık muharebelerin yaşandığı büyük bir savaş alanına dönmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu dönemde doğuda yaşanan süvari üstünlüğünün uzun bir süre devam etmesinin bir sebebini nasıl nüfusa dayandırırıyorsak, bir diğeri de buradaki süvarilerin Avrupa'daki şövalyelikten farklı olmalarına dayandırabiliriz. Bu durum hem Bizans'ın taktiğe dayalı süvari ağırlıklı savaş sistemiyle uzun süre ayakta kalmasını sağlamış, (97) hem de Türklerin batıya akınlarını etkili kılarak Anadolu'ya yerleşmelerini ve burada tutunmalarını sağlamıştır. Çünkü hem Bizans hem de Türkler savaş sanatlarını birer sistem üzerine oturtmuşlardı. Avrupa'daki savaşlarda şövalyeler gerçek bir sistemden yoksun bireysel savaşçılardı ve İsviçreli, İngilizler, Çekler ve Türkler bu savaşçıların üstesinden gelecek sistemler geliştirdikleri için savaş alanlarından çoğunlukla zaferle dönmüşlerdi. Belki de, bu sistemlere sahip uluslardan ikisi, örneğin İsviçreli piyadelerle Bizans süvarileri karşı karşıya gelseydi, savaşların sonuçlarında karşılaşılan zaferlerin sürekliliği biter, savaşlar Otuz Yıl Savaşları'ndaki kanlı çekişmelere dönüşürdü.

Askeri devrimde gelişen teknolojiler de ilginç zıtlıklar sergilemektedir. Örneğin arbaletlerin ve uzun yayların atışlarındaki doğruluk oranı ve menzilleri arkebüslerinkinden ve hatta 18. yüzyılın ateşli silahlarinkinden bile daha yüksekti. (98) Ayrıca fitilli tüfeklerin yağmurda kullanılmaları da çok zordu. Buna rağmen ateşli silahların geliştirilerek bunların ordularda hızla standart silah olarak benimsenmesi Machiavelli'nin "Askerlik Sanatı" başlıklı yapıtında geçen düşüncelere bir yüzyıl sonra fazla rağbet edilmediğini (99) göstermektedir.

Osmanlıların yenilgilerinin seri halini almaları ve düşüşe geçmelerindeki bir sebebin, askerlerinin barut kullanmanın getirdiği kirliliğe karşı olmaları da söylenmiştir. Halbuki geniş kaynaklara sahip olan Osmanlı Ordusu'nda gerektiğinde bunu başarabilecek Pomaklar, Arnavutlar ve diğer bir çok etnik gruptan insanlar mevcuttu. Kaldı ki, barutun Avrupa'dan önce Türkler tarafından kullanılmaya başlaması, humbaracı sınıfının yanında arkebüslerin de geniş olarak Osmanlı ordusunun vazgeçilmez silahlarından biri olması, hatta Napolyon savaşlarında İngilizlerin sahip olduğu roket birliklerinin daha ilkellerinin Osmanlılarda kullanıldığı söylentisi Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşüne etki eden askeri nedenleri başka bir yerde aramaya sevk etmektedir. Oman'a göre yeniçeriler çakmaklı tüfekleri çabuk benimsemişti ve Osmanlı ordusu bu icadı Avrupa bir yana, Uzakdoğu medeniyetlerinden bile bir asır önce geniş bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. (100)

Süvari aslında doğu milletlerinin önemseydiği birlik tipi idi ve klasik saldırı taktiği olarak Osmanlıların benimsediği *hilal düzeni*, bazen yegâne süvarilerden oluşan, bazen de Cannae'da da olduğu gibi piyadenin iki yanında düşmanı sarmak için kullanılmaktaydı. Ancak bu kuşatmaya dayalı taktik, arkebüs kullanan bir piyadeye karşı belli sayılarda kullanıldığında etkili olamıyorlardı. Avrupa'daki askeri devrimle birlikte gelen yeni taktik anlayışı sayesinde kalabalık süvari birliklerine karşı etkili bir savunma tarzı geliştirildiğinden 1500'lerden itibaren Osmanlı ordusu taktik alanda zafer elde ederken bile ciddi kayıplara uğramıştır. Öyle ki, Mohaç'ta Macarlara karşı kesin bir zafer kazandıklarında bile Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusunun verdiği ağır kayıplardan bahsedilmektedir. (101) 15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar yapılan savaşlarda askerlerini böyle cömertçe kullanan Osmanlılardan daha sonra, kalabalık nüfusa sahip olan Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de de kitlesel bir şekilde askerlerin harcandığı görülmüştür. Sovyetler'in 2. Dünya Savaşı'nda, Çin'in ise Kore Savaşı'nda verdiği korkunç kayıplara karşı elde ettikleri başarılar bu açıdan incelendiğinde Osmanlıların genişleme devrinde elde ettikleri başarılarla benzeyebilir. Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ülkeleri kaynak açısından Osmanlı İmparatorluğu'na yetiştiğinde ise askeri teknolojilerde Avrupa'dan geri olmayan Osmanlı ordularının seri yenilgileri

ve imparatorluğun düşüşe geçmesi kaçınılmaz olmuştur.

Napolyon ile savaşan Memlûklerin de barutu sevmedikleri ve geleneksel furussiya talimleri üzerine oturan savaş yöntemlerini kullandıkları vurgulanmıştır. (102) 1798'de Piramitler'de Napolyon'un 30.000 kişilik ordusuna yenilen Murat Bey'in 60.000 kişilik Memluk ordusu için bu doğru olabilir. Çünkü o dönemde Memlûkler bir devlet değil, kaynakları oldukça kısıtlı ve geleneksel hayata bağlı olarak belli bir bölgede yaşayan bir topluluktur. Fransız Ordusu modern bir ordu özelliğine sahip iken Memlûkler henüz Ortaçağ seviyesinde kalmıştı. Kaldı ki, Memlûkler 1516'da ve 1517'de Osmanlıların ateşli silahlarına boyun eğmişlerdi. Piramitlerde de farklı olmadı. Hatta 1811'de Kavalalı Mehmet Ali Paşa onları katlederken de geleneksel savaş yöntemlerini kullandılar. (103) Osmanlılar ise sık gelen yenilgi dönemlerine rağmen kaynaklarının önemli bir bölümünü Avrupa'dan askeri teknolojiler transfer etmekte kullanmış ancak taktik bilincin gelişmemesi yüzünden yenilgilerin arkası kesilmemiştir. 1304'te Courtraide Fransız şövalyelerin yaptıkları hatanın daha büyüğünü Osmanlı ordusunun dört asır sonra, 1697'de Zenta'da yapması (104) taktik alanda Osmanlıların Avrupa'dan geri kaldığının bir göstergesi olmuştur ki, bu muharebe imparatorluğu Karlofça gibi bir dönüm noktasına getirmiştir. 19. yüzyılda yabancı subaylar gelmeye başlayınca Osmanlı ordusu geleceğe yönelik umut vermeye başlamış, Avrupa'ya gönderilen genç subaylar sayesinde bilinç olarak Avrupa seviyesini yakalamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale ve Kut gibi bazı erken başarıları 19. yüzyıldan süregelen bu bilinçlenmenin getirdiği birikime dayandırmak mümkündür. Osmanlı'nın mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti de bu birikim sayesinde kurulmuştur.

Görüldüğü gibi doğu kültürlerinin yükselişleri süvariye dayalı olan saldırı üstünlüğüne sahip oldukları dönemde, çöküşleri ise savunmanın bilincine varamadıkları sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Türkiye'nin sınırlı güçte bir devlet olarak kalabilmesi de Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan savunma ağırlıklı taktik bilincine sahip bir ordunun ortaya çıkması sayesinde olmuştur. (105)

Sonuç

Savaş tarihinin bir çok muharebenin yaşanmasıyla oluştuğu düşünülebilir. Savaşlarda yaşanan çeşitli muharebeler bazı özellikleri bakımından diğerlerine farklılık gösterirken bunlar taktik, teknoloji ve anlayış açılarından incelendiğinde aralarında sistematik bağlar kurabiliriz. Savaşların şekillerini incelediğimizde hemen hepsinde savunma ya da saldırı unsurlarından birinin ağırlığı görülmektedir. Bu iki unsur çağlar ile ayrılmış uzun dönemler içinde birbirine üstünlük sağlayarak Savaş Tarihi'ni dört parçaya bölmektedir ki; bunlardan imparatorluk Roma'sının oluşturduğu 1. ve modern savaşın gelişmeye başladığı 3. dönemler savunmanın, ağır süvarinin ortaya çıktığı 2. ve Alman panzerleri ile başlayan 4. dönemlerde ise saldırının üstün geldiği ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda yapılan savaşları sınıflandırırken 1. ve 2. dönemleri klasik savaşın, 3. ve 4. dönemleri ise modern savaşın yaşandığı dönemler olarak görmekteyiz. Bu durumda dönemler sırasıyla *klasik savunma*, *klasik saldırı*, *modern savunma* ve *modern saldırı* olarak birbirini takip etmektedir.

Roma'nın odağında bulunduğu ilk dönem ya da geç antikite devri ordularında birliktelik ön planda olup taktik alanda sınırlı kalmıştır. Ortaçağ'da saldırıya yönelik feodal ordular kişisel becerilerin fazla olduğu ancak kitlelere ait taktiklerin zayıf olduğu birliklerdi. Onun yerini alan modern ordu ise birliktelik üzerine geliştirilmiş kompleks savunma taktikleri ile donanmıştı. Son dönemde yeniden saldırının üstünlüğünü hazırlayan ileri-ordu ise birliktelik

üzerine kurulu savunma anlayışını fazla kısmayan ancak son derece karmaşık ve ileri taktik düzeyine dayalı bir saldırı anlayışına sahiptir.

Öte yandan Avrupa'nın temellerinin atıldığı ilkçağ-ortaçağ geçişi bu mirası klasik saldırının klasik savunmaya üstün gelmesine borçludur. Savunmanın medeniyeti Roma ile saldırının medeniyeti Cermen kavimler arasındaki savaşların sonuçlarının Avrupa'yı şekillendirdiğini söyleyebiliriz.

Askeri teknolojinin savaşların şeklini değiştiren en önemli etmen olduğu söylenebilir. Martin Van Creveld, M.Ö. 500 ile M.S. 1500 arasında askeri teknolojinin gelişmesine göz atıldığında kaydedilen ilerlemenin kısıtlı olduğunun ve devrim niteliğinde olmadığını ve barutun icadının genellikle devrimsel olarak kabul gördüğünü söylemektedir. (106) Bu durumda barutun bulunuşuyla birlikte gelişen askeri devrim klasik ve modern savaşları birbirinden ayırmıştır. Ancak buna dayanarak *klasik saldırının yerini modern savunma* anlayışına bırakmasını barutun icadına dayandırmak güçtür. Avrupa'da şövalyeliğe karşı düşünülen çeşitli tedbirlerden en süreklisinin ateşli silahlar ile geliştiğini düşünmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Çünkü ateşli silahların standartlaşmasından 2-3 asır kadar önce şövalyelik zaten ağır darbeler almaya başlamıştı.

Askeri devrimin klasik-modern geçişini sağlayan oldukça önemli bir olay olduğu görülmektedir. *Klasik saldırının yerini modern savunmaya* bıraktığı bu gelişme, batının doğuya üstünlüğünü sağlaması ve Avrupa güçlerinin sömürgeleri kolaylıkla elde edecek kaba kuvvete sahip olması açısından önemlidir. Buna dayanarak Avrupa'nın dünyanın merkezi olmasını da askeri devrime bağlayabiliriz.

Geleneksel yöntemlerle savaşmayı sürdürmekte ısrar eden orduların üstünlükleri geçici olmuştur. Ortaçağın şövalyeleri, 15. yüzyılın İsviçreliileri, Yüz Yıl Savaşları'nın İngilizleri, Napolyon döneminin Memlukları, Birinci Dünya Savaşı'nın müttefikleri hep farklı dönemlerde yaşanan ama benzer şekilde sonuçlanan bu gelenekselciliğin kurbanları oldular. Ancak Romalılar ve Osmanlılar için durum farklıdır. Bu iki imparatorluk gelenekselciliği geç de olsa bırakmışlar ve askeri alanda reformasyonlara gitmişlerdir. Ancak bu gelişmeler her iki imparatorluğun da tarihe karışmasını engelleyemedi.

Türkler, Haçlı Seferleri'nden başlayarak giriştikleri savaşlarda Avrupalılara uzun dönem taktik dersler verirken 17. yüzyıldan itibaren bu tersine dönmüş ve 19. yüzyıldaki reformların oturmasına kadar Avrupalılardan taktik dersler alır hale gelmişlerdir. Bu durum idari, ekonomik ve teknolojik nedenlerle paralellik göstermiştir. Ancak, Avrupa'nın muharebe alanlarında üstünlük sağlamanın başında modern savunma anlayışını oluşturmaları gelmektedir ki, bu sayede alınan yenilgilerin iktisadi sorunları tetiklediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bugüne geldiğimizde kitlesel imha silahlarının ancak büyük güçler ile küçük güçler arasındaki savaşlara izin verdiğini görüyoruz. Bu durum saldırının üstünlüğünün ağırlıklı olarak üçüncü dünya ülkelerine karşı devam etmesine neden olmaktadır.

Belli dönemleri ve belli coğrafyaları göz ardı etmeksizin muharebelerin genel karakterlerinden yola çıkarak tarih boyunca savaş-saldırı ilişkisini bu çalışmada olduğu gibi kurabiliriz. Hatta bundan yola çıkarak ABD'nin saldırı inisiyatifi devam ettirerek hafif kayıplara karşılık Irak ordusunu iki kez savaş alanından sildiği Körfez ve Irak

Savaşları'nın genel görünümüne baktığımızda, bugün hala sürmekte olan saldırı üstünlüğü karşısında yeniden geliştirilebilecek belki de ileri düzeyde bir savunma anlayışına ihtiyaç olduğunu da düşünebiliriz.

1. Arthur Banks, **Atlas of Ancient and Medieval Warfare**, New York, Hippocrene Books, 1982, s.75 ve John Wilkes, **The Roman Army**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972, ss.5, 33.
2. Bu dönemde lejyonerlerden başka 10.000 kişilik İmparatorluk Muhafızı, 80.000'i süvari olmak üzere 220.000 Yardımcı Birlikler, ve 11.000 kadar da düzensiz paralı askerler mevcuttu. Bkz: Wilkes, **The Roman Army**, s.5.
3. C.W.C. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002, s.15.
4. Bryan Perrett, **The Battle Book**, London, Arms and Armour, 1992, ss.65–66 ve Richard Berg ve Mark Herman, "The First Military Empires c. 2000 BC–400 AD," **The Times History of War**, Ian Drury (ed.) London, HarperCollins, 2000, s.33. Taktik harita için bkz: Berg, "The First Military Empires c. 2000 BC–400 AD," s.33.
5. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.17, Perrett, **The Battle Book**, s.14.
6. John Ellis, **Cavalry**, New York, G. P. Putnam's Sons, 1978, s.38.
7. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.17–18.
8. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.55. Yağma üstüne kurulu lojistik sistemi ya da maliyet aktarımı (düşman topraklarına) yöntemi modern savaşın ilk yüzyıllarında da devam etti. Bu yöntem savaşın yıkıcılığını artırırken tarım alanlarının az olduğu yerlerde saldırının kuvveti kesiliyordu. Bkz: Jeremy Black, **Top, Tüfek ve Süngü**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.21.
9. Bkz: Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.57.
10. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.35–36.
11. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.36–43.
12. Norman Kotker "The First Crusade," **Experience of War**, Robert Cowley (ed.) New York, W.W. Norton & Company, 1992, ss.73–74.
13. John Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s.230.
14. Barutun Avrupa'da ilk kullanılmasının 1320 ile birlikte olduğu söylenmektedir. Bkz: Bert S. Hall, **Weapons and Warfare in Renaissance Europe**, Baltimore, John Hopkins University Press, 1997, s.2.
15. Bkz: William McNeil, "The Gunpowder Revolution," **Experience of War**, Robert Cowley (ed.) New York, W.W. Norton & Company, 1992, s.86.
16. McNeil, "The Gunpowder Revolution," s.86.
17. McNeil, "The Gunpowder Revolution," s.85.
18. John Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," **The Oxford Illustrated History of Modern War**, Charles Townshend (ed.) Oxford, Oxford University Press, 1997, s.22.
19. İlkel bir top. Bkz: McNeil, s.87.
20. McNeil, "The Gunpowder Revolution," s.88.
21. J. R. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, London, Fontana Press, 1985, s.48
22. McNeil, "The Gunpowder Revolution," ss.89–90.
23. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, s.48.
24. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, s.48.

25. Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, ss.252–253.
26. Ronald G. Asch, "1598–1648 Otuz Yıl Savaşları Dönemi," **Top, Tüfek ve Süngü**, Jeremy Black (ed.) İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.60.
27. Olasılıkla ilk yayılım ateşinden sonra atlılar dörtnala kılıçla hücumu geçiyordu. Bununla birlikte daha önce geliştirilen caracole taktiği ile atlılar tırıs koşuyla saldırıp tabancalarını ateşliyorlardı. Bazen ilk saftakiler tabanca diğerleri ise kılıç kullanıyorlardı. Bkz: Asch, "1598–1648 Otuz Yıl Savaşları Dönemi," ss.60, 64.
28. Peter Wilson, "1648–1789 Eski Rejimde Savaşlar," **Top, Tüfek ve Süngü**, Jeremy Black (ed.) İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.101.
29. Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," s.22.
30. Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," s.24.
31. Martin Van Creveld, **Technology and War**, London, Brassey's, 1991, s.142.
32. İsviçreli askerler miğfer ve göğüs zırhı haricinde zırh taşımadıkları için hızlı hareket yeteneğine sahip olan kuvvetli Alp çobanlarıydı. Yoksul oldukları için atlı liderleri hariç ağır zırh kullanmıyorlardı. Bu yüzden İsviçre'nin muharebe formasyonunun gelişiminde coğrafi nedenlerin ön plana çıktığı söylenebilir.
33. M.Ö. 4. yüzyılda Makedonların kare şeklindeki her biri 16'şar uzun mızraklı askerden oluşan 16 hattın ardarda sıralanması ile oluşturdukları muharebe düzeni. 17. yüzyılda uzun mızrakların boyu 4,8 metreyi buluyordu. Bkz: Matthew Benneth, "Warriors of Greece and Rome," **The World Atlas of Warfare**, Richard Holmes (gen. ed.) New York, Viking Studio Books, 1988, s.20 ve The Diagram Group, **Weapons: An International Encyclopedia from 5000 BC to 2000 AD**, New York, St. Martin Press, 1990, ss.56–57.
34. Halberd, Uç kısmına doğru bir yanına bir tür balta eklenmiş ve baltanın arkası burun şeklinde uzanan bir mızrak,. Bkz: The Diagram Group, **Weapons: An International Encyclopedia from 5000 BC to 2000 AD**, ss.56–57.
35. İsviçre'nin temel taktikleri ve muharebeleri için bkz: Jan Willem Honig, "Men on Horseback 400–1500," **The Times History of War**, Ian Drury (ed.) London, HarperCollins, 2000, ss.60–61 ve Richard Brooks, "The Military Renaissance 1500–1650," **The Times History of War**, Ian Drury (ed.) London, HarperCollins, 2000, ss.62–66.
36. Brooks, "The Military Renaissance 1500–1650," ss.64–65.
37. Özellikle Cenevizli paralı askerlerin kullandıkları arbaletlerin kullanımının 12.–13. yüzyıllarda zaman zaman yasaklandığı görülmüştür. 1346'daki Crecy muharbesi ile belki de 2000 senedir kullanılan arbaletlerin devri kapanmıştır. Bkz: Robert L. O'Connell, "The Life and Hard Times of the Crossbow," **Experience of War**, Robert Cowley (ed.) New York, W.W. Norton & Company, 1992, ss.83–84.
38. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.65–70.
39. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, s.47.
40. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, s.51. Kargı, süvariler için yeni çok taktikleri geliştirildikten sonra 17. yüzyılın sonlarında yerini süngüye bıraktı. İlk süngü ise 1647'de Fransa'da geliştirilmişti ve tıkaç niteliğindediydi. Bkz: Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," s.24.
41. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, s.52. Venedik 1490 yılında tüm arbaletlerini barutlu silahlarla değiştirmeye karar vermişti. Bkz: Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s.251.
42. Hall, **Weapons and Warfare in Renaissance Europe**, s.212 ve Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s.260.
43. Keegan'a göre daha önceki tüfekler daha çok korkutma ve yaralama amaçlı kullanılıyordu. Bkz: Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s.251.
44. Thomas F. Arnold, "16. Yüzyıl Avrupa'sında Savaş: Devrim ve Rönesans," **Top, Tüfek ve Süngü**, Jeremy

- Black (ed.), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.30.
45. 14.-15. yüzyıllardaki İngiliz taktiklerinin gelişimi için bkz: Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.97-111.
46. İskoçlar'ın schiltron düzeni İsviçreliler'in taktiklerine oldukça benziyordu. Ancak İskoçlar savunma düzenlerini kare yerine daire şeklinde kuruyorlardı.
47. Bkz: Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.94.
48. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.122-125.
49. Gabor Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," **Top, Tüfek ve Süngü**, Jeremy Black (ed.) İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.130.
50. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.123.
51. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.124.
52. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," ss.132, 135 ve Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," s.33.
53. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.124.
54. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.134.
55. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," ss.135-136.
56. Rhoads Murphy, **Ottoman Warfare 1500-1700**, Rutgers University Press, New Brunswick, 1999, s.111.
57. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," ss.139-140.
58. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," ss.128-129.
59. Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s.261.
60. Wilson, "1648-1789 Eski Rejimde Savaşlar," ss.92, 98.
61. Jeremy Black, "Devrim ve Napolyon Savaşları," **Top, Tüfek ve Süngü**, Jeremy Black (ed.) İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.235.
62. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.141.
63. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," ss.142, 146. Maaşlı Osmanlı askerlerinin sayısı ve giderleri 1527'den 1660'a kadar yaklaşık dört kat artmıştır. Bkz: Murphy, **Ottoman Warfare 1500-1700**, ss.16-17, Table 2.1, 2.2.
64. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.144.
65. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.146.
66. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.151.
67. Bkz: Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.146.
68. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.153.
69. Ruslar topu ilk 1382'de Moskova kuşatmasında kullanmışlardı. Bkz: Brian L. Davies, "1453-1815 Rus Askeri Gücünün Gelişimi," **Top, Tüfek ve Süngü**, Jeremy Black (ed.) İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, ss.159-160.
70. Davies, "1453-1815 Rus Askeri Gücünün Gelişimi," ss.155-156, 160, 161-163.
71. Davies, "1453-1815 Rus Askeri Gücünün Gelişimi," ss.167-168.
72. Davies, "1453-1815 Rus Askeri Gücünün Gelişimi," s.187
73. Davies, "1453-1815 Rus Askeri Gücünün Gelişimi," s.179.
74. Agoston, "1453-1826 Avrupa'da Osmanlı Savaşları," s.150
75. Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," s.33. ve Arnold ss.38-39.
76. Bkz: Arnold, "16. Yüzyıl Avrupa'sında Savaş: Devrim ve Rönesans," s.43.
77. Childs, "Military Revolution I: The Transition to Modern Warfare," s.33.

78. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, ss.46–47.
79. Wilson, "1648–1789 Eski Rejimde Savaşlar," s.87.
80. Wilson, "1648–1789 Eski Rejimde Savaşlar," s.89.
81. Black, "Devrim ve Napolyon Savaşları," ss.236–237.
82. Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s.267.
83. Charles Townshend, "The Shape of modern War," **The Oxford Illustrated History of Modern War**, Charles Townshend (ed.), Oxford, Oxford University Press, 1997, s.5.
84. Bkz: Townshend, "The Shape of modern War," s.8.
85. Jeremy Black (ed.), **Dretnot, Tank ve Uçak**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.29.
86. Jeremy Black, "1864–1913 Avrupa Savaşları," **Dretnot, Tank ve Uçak**, Jeremy Black (ed.), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.83.
87. Alistair Revie, Thomas Foster ve Burton Graham, **Battle: A History of Conflict on Land, Sea and Air, London, Marshall Cavendish**, 1974, ss.69, 77.
88. Spencer Tucker, "1914–18 Birinci Dünya Savaşı," **Dretnot, Tank ve Uçak**, Jeremy Black (ed.), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.104.
89. Tucker, "1914–18 Birinci Dünya Savaşı," s.104.
90. Black, **Dretnot, Tank ve Uçak**, s.16.
91. İngilizler, 17–19 Nisan 1917'de başarısız olan 2. Gazze Savaşı'nda kısıtlı olarak tank kullanmışlar, 28 Ekim–7 Kasım arasında yapılan ve başarılı olan 3. Gazze Savaşı'nda ise kıyı bölgesinde kullandıkları kısıtlı sayıda tankı bir noktaya yoğunlaştırarak Osmanlı savunmasını yarmayı başarmışlardır. Bkz: Perret, **The Battle Book**, s.117.
92. Perrett, **The Battle Book**, s.142.
93. Perrett, **The Battle Book**, s.389.
94. Bruce Vandervort, "1815–1960 Sömürge Savaşları," **Dretnot, Tank ve Uçak**, Jeremy Black (ed.), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s.168.
95. Tucker, "1914–18 Birinci Dünya Savaşı," s.98.
96. Westphalia sonrası dönemde centilmenlik sadece Avrupa içindeydi. Bu olgu Türklere karşı farklılık göstermiştir. Bkz: Wilson, "1648–1789 Eski Rejimde Savaşlar," s.79.
97. Bizans savaş sistemi için bkz: Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, ss.35–51.
98. O'Connell, "The Life and Hard Times of the Crossbow," s.85.
99. "Askerlik Sanatı'ndaki" Fabrizio Colonna, ideal bir ordunun kargılı ve kalkanlı birliklerini birlikte kullanmaktan yanaydı ve ateşli silahların önemini yeterince kavrayamamıştı. Bkz, Niccollo Machiavelli, **Askerlik Sanatı**, İstanbul, Aahar Kitaplar, 2003, ss.118–119, 166–170.
100. Oman, **Ok, Balta ve Mancınık**, s.124.
101. Perrett, **The Battle Book**, s.356.
102. Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, ss.29–30.
103. Keegan, **Savaş Sanatı Tarihi**, s.31.
104. Courtrai'de Fransızlar saldırarak nehri geçmeye çalışınca Felemenk Milisler bir kaç kişi kaybetmelerine karşın 1.000 kadar Fransız'ı öldürdüler. Bkz: Honig, "Men on Horseback 400–1500," s. 53, harita. Zenta'da ise Osmanlı kuvvetlerinin 30.000'den fazlası Tiza Nehri'ni köprüden geçtiğinde Prinz Eugen'in 20.000 atlısı ve sonradan da 40.000 piyadesi hücum ederek Osmanlı askerlerinin 20.000 kadarını öldürdü ve 10.000 kadar asker ise köprüden ya da nehirden kaçmak isterken yaşanan izdiham yüzünden ezildi ya da boğuldu. Padişah II.

Mustafa çoğu nehrin diğer yakasında kalan ve morali bozulan diğer askerlerle birlikte dönmek zorunda kaldı. Sadrazam Elmas Mehmet Paşa ile birlikte beylerbeyi, paşa, bey ve ağaların bulunduğu bir çok komutanın nehri önceden geçmesi ve saldırıda şehit düşmesi düşündürücüdür. Bkz: Zuhuri Danışman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt X**, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi, 1965. Avusturya'nın kaybı ise 500 ölü ve yaralıdır. Bkz: Perrett, **The Battle Book**, s.321.

105. Sakarya ve İnönü savaşları bu alanda dönemin savunma öncelikli savaşlarına birer örnek teşkil ederken Büyük Taarruz'da görülen taktik ve operasyonel düşünce saldırı ağırlıklı ve dönemin savunma anlayışını bir yana iten bir karaktere sahiptir.

106. Van Creveld, **Technology and War**, s.20 ve s.111.

Kaynaklar

Arthur Banks, **Atlas of Ancient and Medieval Warfare**, New York, Hippocrene Books, 1982.

Jeremy Black (ed., çev. Yavuz Alogan,) **Dretnot, Tank ve Uçak**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.

Jeremy Black (ed., çev. Yavuz Alogan,) **Top, Tüfek ve Süngü**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.

George Bruce, **The Paladin Dictionary of Battles**, London, Paladin Books, 1986.

Robert Cowley (ed.,) **Experience of War**, New York, W.W. Norton & Company, 1992.

Ian Drury (ed.,) **The Times History of War**, London, HarperCollins, 2000.

David Eggenberger, **An Encyclopedia of Battles**, Mineola, Dover Publications, 1985.

John Ellis, **Cavalry**, New York, G. P. Putnam's Sons, 1978.

J. R. Hale, **War and Society in Renaissance Europe 1450–1620**, London, Fontana Press, 1985.

Bert S. Hall, **Weapons and Warfare in Renaissance Europe**, Baltimore, John Hopkins University Press, 1997.

Ian V. Hogg, **The Hutchinson Dictionary of Battles**, Oxford, Helicon Publishing, 1998.

Richard Holmes (gen. ed.,) **The World Atlas of Warfare**, New York, Viking Studio Books, 1988.

John Keegan (çev. Füsün Doruker,) **Savaş Sanatı Tarihi**, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995.

John Laffin, **Brassey's Battles**, London, Brassey's Defence Publishers, 1986.

Niccollo Machiavelli (çev. Nazım Güvenç,) **Askerlik Sanatı**, İstanbul, Aahtar Kitaplar, 2003.

Rhoads Murphy, **Ottoman Warfare 1500–1700**, Rutgers University Press, New Brunswick, 1999.

C.W.C. Oman (çev. İsmail Yavuz Alogan,) **Ok, Balta ve Mancınık**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002.

Bryan Perrett, **The Battle Book**, Londra, Arms and Armour, 1992.

Alistair Revie, Thomas Foster ve Burton Graham, **Battle: A History of Conflict on Land, Sea and Air**, London, Marshall Cavendish, 1974.

The Diagram Group, **Weapons: An International Encyclopedia from 5000 bc to 2000 AD**, New York, St. Martin Press, 1990.

The Learning Company, **The Battles of the World: Interactive History of War (CD-ROM)**, London, Compton's Home Library, 1996.

Charles Townshend, (ed.,) **The Oxford Illustrated History of Modern War**, Oxford, Oxford University Press, 1997.

Martin Van Creveld, **Technology and War**, London, Brassey's, 1991.

John Wilkes, **The Roman Army**, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.

STRADIGMA.COM

aylık strateji ve analiz e-dergisi
Ekim 2003 Sayı 9 ISSN : 1303 - 9814

22/22

www.stradigma.com

aylık strateji ve analiz e-dergisi

STRADIGMA.com bir **FORSNET** e-yayıdır